

СОЦИОЛОГИЈА, ЛИБЕРАЛИЗАМ И РАДИКАЛНА ДЕСНИЦА

Ronald Reagan је први амерички председник двадесетог века чије политичко порекло не води из широког консензуалног центра америчке политике. Једино ће време показати да ли ће Реаган остати веран својим често изражаваним конзервативним веровањима или ће, због политичког мира, његова администрација ублажити своје реваншистичке нагоне. Али, без обзира на курс који је усвојен 1980. године, сама чињеница да је човек који је недавно назван „екстремистом” могао да победи на председничким изборима, захтева да се изврши преиспитивање онога што се некад називало „радикалном десницом”. Утолико више што се чинило да су порази Barry-а Goldwater-а (1964) и George-а McGovern-а (1972) давали за право онима који су тврдили да једино „умеренџак” може бити изабран за председника. Способност Reagan-а да конзервативне теме учини популарнима у народу, комбинована с видљивом улогом коју десничарски активисти играју у његовој изборној кампањи и у администрацији, као да негира схватања која су изразили Richard Rovere и S. M. Lipset. Тако је Rovere изнео мишљење (1962. године) да радикално десне организације симболишу „крајње напоре у правцу спречавања одумирања ултраконзервативизма”. (Daniel Bell, 1964:44) С друге стране, С. М. Lipset је прогнозирао „да је крајње сумњива могућност да радикална десница превазиђе ниво из 1953-1954.”. (Seymour Martin Lipset, 1964:39)

Несумњиво је да групе и појединци које обично идентификујемо као десничаре, одређују теме политичке расправе у данашњој Америци (почев од бунта против пореза, чији је носилац био Howard Jarvis, преко хладноратовске тактике Савета за америчку безбедност, па до гунђања против абортуса). Одређивање предмета расправе је један од битних извора моћи, што нам омогућује да боље схватимо природу десничарских покрета у САД. Међутим, озбиљна научна и теоријска заинтересованост за ту тему почела је да опада упоредо с порастом утицаја деснице. Педесетих и шездесетих година, кад је идеологија попут Reagan-ове сматрана као нешто што не улази у склоп политичке расправе, објављено је низ књига и огледа (о којима ће укратко бити речи); без обзира на њихове недостатке, било је то до сада најозбиљније социолошко размишљање о том предмету. А кад су 1980. године Reagan-ове идеје завладале Велом кућом, америчке друштвене науке мало су допринеле да се схвати америчка десница.

Овај оглед настоји да поново побуди занимање за десницу као предмет социолошког размишљања и политичке теорије. Шта нам успех деснице говори о политичкој динамици америчког друштва? Да ли америчка десница представља значајну нову силу, која се разликује од конзервативних коалиција у другим развијеним капиталистичким друштвима? Које теорије о друштвеним променама најбоље одговарају садашњој конзервативној хегемонији? Шта, укратко, значи успон десничарских идеја? Криза која је довела до победе деснице, истовремено је и криза нашег поимања деснице.

Конзервативизам и антикапитализам

Политичка усмереност западног друштва ка левици је његово доминантно обележје, бар од времена француске револуције. Социјални покрети јављали су се као облик протеста против постојећег поретка; кад је долазило до потресања тог поретка, ти покрети су давали подстрек историји, тј. снаге ослобођене револуционарним преображајем инкорпорисале су се у политички свесне групе, које, су раније биле искључене из јавног живота. Такви преображаји су неминовно изазвали супротстављање, што је довело до рађања савременог конзервативизма. Међутим, ваља има-

ти у виду чињеницу да без појаве левице не би било ни деснице. Да су друштвене промене биле закочене на врхунцу феудализма, не би било основе за конзервативни протест у савременом свету.

Западни конзервативизам, као изразито савремена појава, искован је после француске револуције. У Француској је то био плод размишљања Maistre-a и Bonald-a, а у Енглеској су то учинили списи Burke-a. Пошто је француска револуција била преваходно буржоаска, десница је, у почетку, била претежно антибуржоаска. Код Burke-a можемо наћи изразе презира према „шпекулантима робом и новцем”, који се по својој оштрини такмиче с Marx-овом осудом друштвене и моралне испразности буржоаског друштва. (Edmund Burke, 1963:445-446) У ствари, Marx је био под снажним утицајем енглеског конзервативизма; на пример, Carlyle-ове замерке „везаности за новац” нашле су место у фуснотама Капитала. (K-Marx, 1974:229) Француски конзервативизам, отвореније монархистички и теократски, био је мање привлачан за будућег социјалистичког критичара, али у француској мисли је постојала веза између антииндивидуалистичких противника француске револуције и, исто тако, антиатомистичких утопијских социјалиста који су се касније јавили. На пример, Henri de Saint-Simon привлачио је и социјалистичке и конзервативне критичаре капитализма. Ни данас нисмо у стању да његову мисао сврстамо у табор левице или деснице.

Антикапиталистички карактер првог таласа савременог конзервативизма често се јавља као непријатност за савремене конзервативце који су изгубили везу са својим прекапиталистичким коренима и прилагодили се (често врло успешно) успону буржоазије. Међутим, и у раздобљу релативне стагнације, капитализам је и даље динамична економска снага, а конзервативизам се јавља као замрзнута политичка доктрина, што ствара бројне проблеме савременим конзервативцима. Немогуће је на једној страни бранити слободу пословне активности, а на другој страни се залагати за традицију (то може посведочити свако ко је посматрао шта је акумулација капитала учинила ужим заједницама и породицама). Мисао човека попут Robert-a Nisbet-a одражава почетне ставове конзервативизма; наиме, Nisbet више цени заједницу него профит. (Robert A. Nisbet, 1953) Код Irving-a Kristol-a

налазимо мање таквих ставова; он брани слободу пословне активности, мада признаје њене недостатке (то је карактеристика која га чини либералом, у смислу коју та реч има изван САД). (Irving Kristol, 1978)

Срећом по амерички конзервативизам, буржоаска револуција није била једина револуција у савременом свету. Кад је социјализам постао снага у овом свету, конзервативни бес је добио нови циљ. Ако је конзервативизам деветнаестог века био инхерентно антикапиталистички, његова варијанта двадесетог века је нагонски антисоцијалистичка. Некада је слобода представљала *bete noire*; то је сада случај са једнакошћу. Вуржоаска демократија, до скоро непријатељ разума и грађанства, претворила се у грудобран против диктатуре пролетаријата. Капитализам, недостојан у недавној прошлости, постао је најбоље чему се можемо надати у свету у коме људи нису анђели. Једном речју, савремени конзервативизам је склопио примирје с капитализмом да би ратовао против социјализма. Напредак унапређује многе ствари, укључивши и непријатеље напретка. Социјалистичка револуција је повећала број класа и нација које су нашле свој политички израз, али она је повећала и број циљева против којих се конзервативци могу организовати.

Према томе, савремени конзервативизам је незгодна мешавина својих антикапиталистичких и антисоцијалистичких састојака. Однос класних снага у сваком друштву одлучиће која ће тенденција превладати у конзервативним покретима. У Француској, на пример, где још постоје остаци старог поретка — Arno Mayer је недавно тврдио да први светски рат није уништио *ancien regime* (Arno Mayer, 1981) — савремене манифестације десничарске мисли и даље су повезане с капиталистичким наслеђем. У САД, међутим, где прекапиталистичке елите имају минималну моћ, антисоцијалистички елементи конзервативизма доживљавају тријумф. Карактеристична обележја америчког конзервативизма морамо, стога, тражити у посебности америчког либерализма.

Louis Hartz је 1955. објавио своју надахнуту књигу *The Liberal Tradition in America*. Hartz је тврдио да су САД толико под утицајем Locke-a и да њима у толикој мери влада тржишни менталитет, да је либерализам исто толико аутоматски, колико и неп-

роверен: „Иронија америчког либерализма је у томе што ми никад нисмо имали заиста конзервативну традицију.” (Louis Hartz, 1955:57) Готово свако обележје политичког развитка Америке, Hartz је приписивао непостојању феудализма у њој: превласт федералиста, неадекватну јужњачку одбрану ропства, неуспех социјализма и посебну америчку моралност у светским пословима. Хартз је своју књигу написао у време кад се Америка налазила на врхунцу хладног рата и кад је широм ње беснео макартизам; отуда је у тој књизи видео интелектуални темељ централистичког либерализма. Америка би требало да учини све што је у њеној моћи како би поразила комунизам, који је „прогутао велике делове земљине лопте” и „чији је опасан карактер постао јасан” (Louis Hartz, 1955:303), али то не би требало чинити марксистичким методима гушења грађанских слобода у интересу конформизма. Интелектуалцима, чије су наклоности биле на страни левице, Hartz је јасно поручивао: нема никакве наде у социјалистички преображај земље, стога треба што боље бранити центар.

Кад у контексту конзервативне обнове поново читамо Hartz-a, опет се постављају нова питања. Ако је Hartz у праву, онда реганизам не може представљати раскид с америчком збрканом идеолошком традицијом. Ако Reagan представља нешто ново, онда Hartz није у праву. Стално присуство Locke-овог духа замрачује перспективу радикалној десници у истој мери у којој то важи и за социјалистичку левицу. Управо као што је социјализам био преображен, чак и деформисан, да би био доведен у склад с либералним начелима, конзервативизам у Америци ће изгубити свој европски лик и постаће чисто америчка појава. Савремени конзервативци попут људи око Reagan-а проћи ће као федералисти које је либерализам поразио у њиховим узалудним покушајима да га победе. Hartz нас учи да најпре морамо изучити пропаст либерализма, да бисмо схватили какве изгледе има конзервативизам.

Постоји једна околност, која може довести до тога да се Hartz-ова анализа покаже као неприменљива на америчку десницу. Конзервативизам већ две стотине година представља реактивну појаву, чији је циљ да се ухвати укоштац с преображајима које ствара левица. Ако је у новије време конзервативизам могао бити

тумачен као позитивна снага која преузима иницијативу за извођење друштвених промена, онда Hartz-a можемо одбацити. Друштвена привлачност савременог конзервативизма није настала захваљујући његовом програму, већ супротстављању једном друштвеном покрету који је у протеклој деценији забележио одређен успех (мисли се на женски покрет). А кад десница нема према себи покрет коме би се супротстављала, конзервативци су толико реакционарни да такве покрете једноставно измишљају. Они које називамо неоконзервативцима никако не могу да забораве контракултуру и радикалне потресе из шездесетих година; само кад се преувеличавају револуционарне промене из прошлости, може се припремати пут за реакционарне промене у будућности. Амерички конзервативци су се посебно устремили на неуспех левице. Њима није лако да прогласе крај идеологије у одређеном раздобљу (да би одбацили социјализам) и да одмах затим открију радикалну идеологију која би оправдала конзервативизам. Амерички конзервативци су у стању да артикулишу захтеве, али нису у стању да их замесе квасцем који би био заиста револуционаран. Непријатељи америчке деснице су измишљени, што их не чини мање виталним, али су зато мање опипљиви.

Социолошки прилази радикалној десници

У исто време кад се појавила Hartz-ова књига, почели су први значајни покушаји да се америчка десница схвати помоћу средстава којима располаже савремена друштвена наука. Почетком педесетих година Т. W. Adorno је објавио, а Samuel Stouffer довршио, студије чија се методологија темељила на анализи људи које је привукла десна идеологија. (Samuel Stouffer, 1955; Т. W. Adorno, 1950) Годину дана после одржавања семинара на Колумбија универзитету (1955), појавила се публикација *The New American Right*, са прилозима Daniel-a Bell-a, Richard-a Hofstadter-a, David-a Reisman-a и Nathan-a Glazer-a, Peter-a Viericka, Talcott-a Parsons-a и Seymour-a Martin-a Lipset-a. (Daniel Beli, 1955) Наредне године, Edward Shils је публиковао *The Torment of Secrecy*, снажну критику макартизма и одбрану плурализма. (Edward A. Shils, 1956) Дипломци, попут Immanuel-a Wallerstein-a, Martina Trowa и Nelson-a Polsbi-ја написали су реферате или тезе

о новој левици у педесетим годинама, а други, попут Gary-а Marx-а и Michael-а Paul-а Rogin-а наставили су с том темом у шездесетим годинама. (Martin Trow, 1957; Nelson W. Poslby, 1960: 250-71; Immanuel Wallerstein, 1964; Gary Marx, 1962; Michael Paul Rogin, 1967) Кад је 1963. године поново штампана књига Колумбија универзитета (овог пута под насловом *The Radical Right*, с новини огледима и прилозима нових аутора као што су Herbert Hayman и Alan F. Westin), појавило се класично дело савремене социолошке мисли. (Daniel Bell, 1955) Захваљујући радикалној десници, савремена социологија и савремени либерализам ушли су у своје доба зрелости.

Запањујуће је како су огледи у поменутој књизи сјајно издржали пробу времена. Те прилоге можемо сврстати међу најбоље у савременој америчкој социологији. Чињеница да је *The Radical Right* изашла из штампе 1980. године, управо у време кад је десница из опозиције дошла на власт, представља још један коментар о америчком животу, или бар о пракси америчких пословних корпорација.

Упркос тим значајним огледима, ипак нисмо успели да трајније схватимо америчку десницу. Амерички конзервативизам морамо — како каже Hartz — повезивати с америчким либерализмом. Међутим, аутори *The Radical Right*, који су настојали да изграде либералну идеологију за послератно раздобље, при чему би се отворио процес сужавања и потискивања конзервативне идеологије, били су толико блиски америчком либерализму да нису могли сагледати у потпуности амерички конзервативизам. У тим огледима постоји дијалектички однос субјекта и објекта, низ ставова који су заједнички како тим ауторима, тако и онима које они настоје да схвате. Тиме се и може објаснити зашто неки аутори, попут Nathan-а Glazer-а, на пример, прихватају неке аспекте деснице, од које су некад покушавали да се дистанцирају. Другим речима, успех деснице повезан је с пропустима левнице, а поменути аутори нису били у стању да критички преиспитају себе (делом и због њиховог либералног консензуса). Кад је реч о три посебна случаја (хипотеза о просперитету, склоност ка изједначавању екстремизма и наглашавању статусне политике), либералне претпос-

тавке нису биле довољне да би се помоћу њих објаснили дуготрајност и политички успех деснице.

Аутори *The Radical Right* сматрају да је просперитет основни узрок конзервативног изражавања. Депресије, праћене незапосленošћу, доводе до радикалног или левог протеста, док просперитет, посебно ако је праћен инфлацијом, изазива десничарско незадовољство. Bell сматра да „просперитет у почетку ствара нове друштвене групе, нове друштвене затегнутости и нове друштвене бриге”. (Daniel Bell, 1955:47) Један од главних плодова просперитета назван је модернизмом, под чиме су се подразумевали привреда која је постала ефикасна захваљујући концентрацији, спољна политика утемељена на глобализму, и урбани, разрађенији политички израз. Према томе, друштвене изворе радикалне деснице можемо тражити међу оним групама које је за собом оставила победа модернизма: то су конкретни пословни људи који губе битку с либералнијим монополима, фармери које је раселила нова технологија, изолационисти и традиционални милитаристи, узнемирени економским и стратешким теоријама које нису у стању да схвате. Користећи наслов романа Tessa Schlesingerа о старој левици, Bell је ту нову десницу назвао „развлашћеном”. Једном речју, припадници деснице били су они који губе. Отуда њихова политика фрустрације, „огорчена неспособност оних који нису у стању да схвате, а камоли да управљају сложеним масовним друштвом каква је данас државна заједница.” (Daniel Bell, 1955:42) Сходно томе, просперитет би за савремену социологију постала кључна варијабла; ако бисмо се ослонили на покушаје Bell-а и Parsonsа да објасне напетости које су довеле до конзервативног ламента, тешко да бисмо јасно сагледали корене концепта попут постиндустријског друштва и краја идеологије. Као експланаторна варијабла, просперитет је био истовремено одвећ широк и одвећ узак појам. Пословни људи конкурентног сектора са крајњег запада САД били су политички развлашћени, јер је власт после 1960. године прешла у руке рафинираних демократских либерала. Међутим, они су економски стојали боље но икада; привредне гране у које су уложили своја знатна средства — електроника, производња полуготових јела, спортска опрема, пиво — доживеле су огроман успон у послератном раздобљу. (Разуме се, 1980. године њихова политичка моћ је дошла у склад с

њиховом економском моћи). Привреда у експанзији, па чак и инфлација, помогле су тим људима да напредују; и зато, ако сматрамо да су их прегазили монополи који се залажу за слободну трговину, бркамо привремено прилагођавање са сталном променом. Осим тога, Bell-ова теза није водила рачуна, прво, о томе да ће дуг талас просперитета једном престати и друго — да ће по његовом нестанку, главни политички корисник бити десница, а не левица. Као што је Bell предвиђао, инфлација осамдесетих година потпалила је конзервативни огањ, али исто тако је довела до велике незапослености. Десница је, ако ништа друго, постала јача у време ограниченог просперитета и спорог раста. Bell и Parsons су били донекле у праву: десница није била пролазна фаза у кретању ка модернизму, већ неодвојиво обележје начина на који је модернизам дошао до Америке.

Други низ проблема који нису дозвољавали америчкој социологији да потпуно схвати успон деснице, повезан је са склоношћу да се изједначе све врсте екстремизма. Аутори *The Radical Right* су, у већој или мањој мери, заузели простор који, по рецима *Arthura Schlesingera*¹ млађег, представља „животни центар”. (*Arthur Schlesinger*, 1948) (*David Reisman*, који је током педесетих и шездесетих година остао критички расположен према трци у наоружању, представља изузетак). Изоштравајући своје политичке вештине у расправама вођеним између четири зида (током тридесетих година), ти људи су били збуњени кад су видели да десница покушава да стекне (и да стиче) монопол на антикомунистичко расположење. Ми смо прави антикомунисти, често су тврдили, јер су они одвећ изолационистички настројени да би уочили опасност коју представља експанзионистички Совјетски Савез за америчку безбедност. (*Richard Hofstadter*, 1965:98) Комунизам педесетих година је, међутим, био толико слаб у Америци да ти људи нису имали стварну мету за задовољавање својих склоности. Готово би се могло рећи да је десница била позвана да испуни празнину насталу после правог слома америчке Комунистичке партије. Центристички либерали савремене социологије искористили су вештине стечене у борби против левице и применили их против деснице. Тако је рођена категорија екстремизма: све маргиналне групе, без обзира на њихову идеологију, имају исте пре-диспозиције и једнако су опасне по плуралистичку демократију.

Мада су њихове књиге требало да буду усредсређене на десницу, консензусни социолози, попут судија навикнутих на *obiter dicta*, често би нудили бесплатне коментаре о левици. Објашњавајући макартизам — називајући га „нашим недавним незгодама” (*Shils*, 10) — *Edward Shils* је свечано упозоравао на то да „они који кријумчаре екстремизам, постају његове жртве” и наставио је да оптужује комунисте због тога што су били изложени репресијама: „Шта је био комунистички покрет ако не агресивно изражавање неповерења у способност и поузданост вођа нашег политичког система? Таква увреда је повредила осећање самопоштовања политичара у САД. (*Shils*, 16,135) Либерална модернизација је оставила за собом комунисте и чланове Друштва *Birch*¹: (*Robert Welch*, 1958) оне прве зато што су реформисти њихови најљући непријатељи, а потоње зато што нису у стању да се прилагоде захтевима и двозначностима савремених услова. Према томе, и једни и други су били преокупирани аспектима које би *Hofstadter* назвао „параноидним стилем”. (*Richard Hofstadter*, 1965) Отуда *Alan F. Westin* сматра да је Друштво *Johna Bircha* рецидивидус комунистичке партије. Припадници тог друштва, баш као и комунисти, имају ћелије, говоре шифрованим језиком, обожавају личности и уздижу мученике; они, као и стаљинисти, верују да циљ оправдава средство и страхују од потказивача. Чињеница да Друштво *Birch* поседује своје књижаре била је довољна *Westinu* као доказ да то представља „згодну паралелу с америчком Комунистичком партијом”. (*Alan F. Westin*, 265)

Ретроспективно посматрано, настојање да се свим екстремистима припише сличан поглед на свет, представља покушај либералних социолога да одреде границе легитимног политичког дискурса у Америци. Понекад је то било експлицитно. Рецимо, кад је *Westin* радосно закључио да су *Norman Thomas* и *САНЕ* „легитимни левичари”, док су *Russell Kirk* и *American Enterprise Institute* прихватљиви десничари. („Витна је одлика да се њихова критика креће у границама рационалног дискурса и грађанске одговорности”). (*Alan F. Westin*, 266) А некад је то било имплицитно давање предности ономе што би *Max Weber* назвао етиком од-

¹ Крајње конзервативно, десничарско и антикомунистичко удружење; основао га *Robert Welch* 1958. године. — Прим. прев.

говорности у односу на оно што би се могло назвати етиком коначног циља. (Daniel Bell је у књизи *The End of Ideology* користио и разрађивао ту одлику). (Daniel Bell, 1960: 288-89) У извршавању тог задатка испољена је велика арогантност, при чему су социолози узели на себе да обликују легитимност, а не да је проучавају. Они су имали „на лагеру” одређену парољу — хладноратовски либерализам — и трудили су се свим силама да је продају интелектуалцима.

Заводљивост хладноратовског либерализма опчинила је и једног сарадника који себе није сматрао либералом. Реч је о Peteru Vierecku. У два најзанимљивија огледа *The Radical Right Viereck* развија схватање да америчка десница има плебисцитну концепцију демократије. Он тврди да они на десници нису конзервативци, већ пропагатори одређеног „рекета”. (Peter Viereck, 170) Макартизам је одбачен као „левичарски нагон иза лажног десничарског сјаја”. (Peter Viereck, 163) Настојећи да устане у одбрану правог конзервативизма, а суочен с посебним радикализмом америчке левице, Viereck није имао коме да се окрене. (Allan Crawford, 1980) Његово врлудаво размишљање довело га је дотле да Adlaja Stevensona велича као врхунског америчког конзервативца (и сам је признао да се тај став не разликује од центристичког либерализма осталих сарадника: „У условима непостојања феудалних остатака, наши конзервативци морају, иако невољно, признати да осим традиције либерализма нема много осталих традиција које би могле бити конзервиране”). (Viereck, 199) Тако је конзервативни песник дао најбољи прилог у књизи огледа коју су написали либерални социолози.

Оправдавање Америке никако не доприноси бољем поимању њеног феномена. Левица и десница нису једно те исто. Што је још значајније, ни држава не реагује на исти начин кад су у питању левица или десница. Роналд Реаган је започео своју политичку каријеру ближе десници него што је то George McGovern био у односу на „левицу”, али иако је овај последњи био ближи центру, није изабран за председника због јасно изражене десне наклоности према ономе што се у Америци назива средином. Способност да се схвати десница веома је умањена настојањима да се откривају сталне сличности с левицом. Наведени писци су испољавали

извесну попустљивост према десници; тај став се може објаснити њиховим веровањем, заснованим на изолацији америчког комунизма, да ће центар увек бити јачи од екстрема. (Shils, 13; Seymoura, Martina Lipseta и Earla Raaba, 1970)

Друго, концепт екстремизма навео је те мислиоце да потцењују рационалност деснице и да њене представнике гледају с охолошћу и презрењем, исто онако као што су одбацивали левицу, сматрајући да је она неуротична и инфантилна. (Richard Christie и Maria Jahoda, 1954; Gabriela Al, 1954; Nathan Glazer, 1961) На пример, Hofstadter сматра да „неоконзервативац испољава у погледу политике неуобичајену безвезност”. (Hofstadter, 77) Међутим, управо су нови десничари, попут Phyllisa Schlaflija, успели да, упркос свим препрекама, пониште амандман о једнаким правима, док је Richard Viguerie повео борбу за увођење технике прикупљања средстава путем поште. Најзад изједначавање екстремизма води ка томе да се више бавимо средствима, а не циљевима. Незадовољни садашњом политиком радикалне деснице — појмовима као што су војна надмоћ или укидање пореза на доходак — либерални социолози критикују средства (конспиративно мишљење или нетолерантан речник), уместо да то чине у погледу циљева. Међутим, о циљевима се мора водити рачуна. У време објављивања *The Radical Right*, Lyndon Johnson је мало устукнуо да би избегао десничарску критику своје спољне политике. Међутим, ниједан конзервативац не размишља да ли ће његове интервенције изазвати гнев комунистичке левице. Усредсређујући се на хипотезу о екстремизму, поменути писци никад не успевају да схвате непобитну чињеницу: комунизам је био изван послератног консензуса, док радикална десница то није била. У ствари, нека спољнополитичка схватања деснице играла су главну улогу у објављивању послератног консензуса. (George Nash, 1979:323) Социолози из педесетих и шездесетих година никад нису водили озбиљну политичку расправу са десницом. Можда и због тога што би таква расправа открила да постоји низ веома незгодних подручја споразумевања.

Најзад, сарадници *The Radical Right* потцењују класу, сматрајући је конзервативном категоријом, док уздижу, насупрот њој, концепт статуса. Као што каже Lipset: „Класна политика се одно-

си на политичку поделу, засновану на неслагању између традиционалне левице и деснице, тј. између оних који се залажу за прерасподелу дохотка и оних који су за очување статус quo-а. Статусна политика се... односи на политичке покрете који рачунају на доста раширено незадовољство појединаца и група, жељних да задрже или поправе свој друштвени статус.” (Lipset, 308-09) Lipset и Hofstadter, иначе творци концепта статусне политике, тврде да је артикулација десничарског расположења више резултат деловања неекономских чинилаца (попут опадајућег угледа), а мање плод повећања или смањивања дохотка. Конзервативизам се схвата као неодређена, неопипљива озлојеђеност коју, у време општег просперитета, испољавају они који губе друштвени статус према онима који се пењу друштвеним лествицама.

Имајући у виду слабости марксистичког третирања деснице, што је предмет следећег дела овог огледа, можемо саосећати с настојањима да се избегну редуccionистичка објашњења. Концепт статусне политике, онакав какав су развили Lipset и Hofstadter, био је један од најтрајнијих доприноса социологији тог времена; он је истовремено утицао на уобличавање радова припадника млађег поколења друштвених научника, међу које можемо убројити Murray Edelmana и Josepha Gusfelda. (Joseph Gusfeld, 1963) Комбинована с економским тумачењем, статусна политика је имала много да понуди, али у хладноратовској атмосфери која је доминирала тим временом, статус је нуђен као замена марксистичком наглашавању класе. Мада је Hofstadter веома искрено тврдио да „не желим створити утисак као да поричем присуство значајних економских и политичких ствари”, (Hofstadter, 1962:18) он је то, опште узев, чинио. Зашто се десница супротставља порезу на доходак? Hofstadter је као неоснован одбацивао очигледно економски разлог, тј. чињеницу да су порези одвећ високи. Тај пример, који је Hofstadter случајно узео, показао се као битан, јер знатан део садашњег успеха деснице можемо приписати управо томе што је она стала на чело бунта против пореза. Можемо развијати све могуће теорије о супротстављању порезима, али ниједна није толико убедљива као чињеница да нижи порези значе већи лични доходак, а у време привредних тешкоћа, људи се радије опредељују за непосредно повећавање личних доходака, него за бенефиције које могу стећи коришћењем услуга јавних служби.

Сигурно је да опредељење већине гласача у Калифорнији (поводом гласања о Предлогу бр. 13), можемо пре свега објаснити привредним тешкоћама, а не масовним опадањем друштвеног статуса 60 одсто гласача у тој савезној држави.

Статус без класе није ништа друго до бесмислен концепт. Али, ако имамо у виду релативну слабост класе у САД (у поређењу са стањем у Западној Европи), статус или културна политика представљају битне категорије. Међутим, неодређена концепција статуса, коју су развили социолози тог времена, није им омогућила да је примене на било коју групу са конзервативним погледом на свет (популисти, протекционисти, антикатолички верски занесењаци, WASP² естаблишмент у опадању). У крајњој линији, резонување је било таутолошко: свако десничарско изражавање представљало је бунт против модернизма; свака група која је испољавала такве ставове била је антимодерна; човек постаје антимодеран кад губи статус у групи која се пење друштвеним лествицама. Вавећи се превише објашњавањем, статусна политика није пружила довољно објашњења. На пример, Lipset и већина припадника његовог поколења, постали су конзервативни; хоћемо ли рећи да социолози-Јевреји, који су стекли углед у првом послератном раздобљу, губе статус у корист млађег поколења, с радикалнијим погледима? Хоћемо ли рећи да они због незадовољства постају неоконзервативци? Такво тумачење не би дало за право ни Lipsetu, нити онима на које се оно односи.

Укратко, социолози радикалне деснице нису били у стању да пруже задовољавајуће објашњење америчког конзервативизма, и то услед тога што су себи поставили двоструки задатак. С једне стране, били су убеђени да Америка представља стабилну демократију коју ваља оправдати. С друге стране, желели су да објасне постојање масовног незадовољства и политичког неспокојства. Ти циљеви могу изгледати противречни, али тадашњи аутори су развили сјајну синтезу: десница је снажна управо зато што је Америка тако успешна. По њиховом мишљењу, успешна, толерантна, плуралистичка, либерална демократија мора да подноси огорченост изоловане мањине: „Радикална десница и крајња левица

² WASP — Велци, англосаксонски протестанти (White, Anglo-Saxon Protestant) — Прим. прев.

представљају непријатна ендемска обележја америчког политичког живота. Међутим, ваља имати на уму да је то цена коју плаћамо за слободу мишљења, говора и удруживања у Америци, да опирање њиховим рушилачким предлозима, кроз јавну расправу и одбрану политике, само ојачава мишиће често млитавог естаблишмента; осим тога, окупљање либералних и конзервативних група и њихова борба против цилитања радикала, веома је користан процес за нацију која води глобалну битку за мир, слободу и безбедност.” (Westin, 268) Edward Shils и Herbert Human, иначе англофили у групи, желели би да постоји већа наклоност према елити, али с обзиром на стварност у америчкој политичкој култури, морамо живети с десницом све док траје прелазак ка модернизму (а кад се тај процес заврши, десница ће постати безначајна). Таква анализа испушта из вида могућност да пут који је изабран да би се Америка модернизовала, у ствари, води јачању снага које се супротстављају том процесу.

Превиђању марксизма

Нису једино либерали имали тешкоћа у настојањима да шездесетих година схвате десницу: готово исто би се могло рећи за марксисте и радикале. Ако изузмемо франкфуртску школу која је, уосталом, морала да објасни успон фашизма у Немачкој, марксистичка интелектуална традиција била је слична либералној традицији, јер је и једна и друга стављала нагласак на прогрес и модернизам. Исто онако као што је Магх у буржоазии видео револуционарну класу која је пожељнија од тролоповског племства (на чије је место дошла), тако су радикални критичари америчког друштва били наклоњени „корпоративним либералима” као „природној” владајућој класи у САД. (William Appleman Williams посветио је Henry L. Stimsonу своју најпознатију књигу). Током шездесетих година, радикали су усредсредили пажњу на државу, а пошто су њом доминирали хладноратовски либерали, десница није довољно истраживана. Кад би радикали разматрали друштвене покрете, они би по правилу истраживали покрете њима блиске; имамо низ социолошких анализа нове левице (те анализе потичу из редова саме нове левице), али веома мало анализа нове деснице. (Richard Flacks, 1967: 52-75; Todd Gitlin, 1980)

Да је марксизам шездесетих и седамдесетих година темељније анализирао десницу, морао би доживети одређен преображај. Наиме, бар кад су у питању ортодокснији облици, марксистичка анализа је предвидела, у најмању руку, три кључна обележја америчког конзервативизма: наклоност ка питањима културе и репродукције; сукоб између интереса и идеологије; динамику историјског назадовања.

Добар део успеха америчке деснице у стицању народне подршке за своје програме у области привреде и спољне политике, можемо објаснити њеном способношћу да покрене осећања повезана с културним и породичним питањима. Као што наглашава Rosalind Petchesky, „свој долазак на власт после избора крајем седамдесетих година и 1980. године, десничарски политичари дугују пре свега својој политици у погледу породице, односа полова и репродукције — а у првом реду, политици у погледу побачаја.” (Rosalind Petchesky) Марксизам, историјски посматрано, није близак таквим питањима; он их сврстава у надградњу и изучава као последицу, а не као узрок. (Ни либерална социологија се није лако осећала у тој области, мада је за десничарске покрете од самог почетка било карактеристично бављење питањима репродукције; међутим, међу сарадницима The Radical Right нема ниједне жене и ваља прелиставати књиге да би се наишло на анализу која се бави питањима породице). Тек кад је крајем седамдесетих година разрађена феминистичка теорија, радикална критика десничарских покрета почела је да схвата значај тих питања. На пример, разлику између јавног и приватног, марксизам темељи на раздвајању грађанског друштва, посебно економије, од државе. Међутим, као што истиче Petchesky, напад деснице на побачај, подразумева реконцептуализацију онога што је приватно и онога што је јавно. Расправљање о породици је само настојање да се редефинише нова идеологија легитимитета (изван претежно економских концепција које тај израз обично има за марксисте).

Осим тога, традиционална марксистичка теорија о држави није довољна да би се схватила десница; стога што она не повлачи потребну разлику између идеологије и интереса. (Frana Schurmanна, 1974) Марксисти сматрају да се трка појединог капиталисте за профитом не може одвијати без неког усмеравајућег

механизма који би представљао интересе капиталистичког друштва као целине. Отуда су веровања у *laissez-faire* сврставана у идеологију; владајућа класа то говори људима да би задржала своју владавину, а то није оно у шта верују сами припадници владајуће класе.

Међутим, можда послодавци заиста верују у *laissez-faire*. Насупрот битно марксистичком схватању да идеологија брани интересе, нова десница као да испољава своју идеологију и онда кад јој то није у интересу. Делови деснице су претрпели економске штете због својих веровања: Америчко медицинско удружење (АМА), чији су многи чланови активни у одбрани десничарских схватања, противили су се владиним субвенцијама које би лекарима доносиле користи; неки гласачи из редова радничке класе подржавали су економску политику која је погађала управо њихову класу; политика уравнотежења буџетских прихода и расхода, као и политика дефлације — ако би биле примењене — сигурно би погодиле фармере и пословне кругове који раде за војску (а управо они се залажу за такву политику). Најидеологизиранији део политичке сфере (бар кад је у питању Америка) јесте десно крило, а теорија која изједначује идеологију и интерес губи скоро сав свој значај.

Можда је марксистичка теорија одвећ разрађена, одвећ предређена да би схватила десницу. Ослањајући се на концепте попут хегемоније, класне свести, акумулације и легитимности, марксисти су дошли до закључка да владајуће класе морају прибећи далековидом планирању ако хоће да превазиђу противречности капиталистичког друштва. Кад је планирање попримило облик трипартитне комисије, многи марксисти, укључујући и овог аутора, сматрали су да је то потврда њихових теорија. (Holly Sklar, 1980) Међутим, у годинама између 1976. и 1980., трипартитну администрацију заменила је администрација на чијем се челу налазио руководилац који је, као и већина Американаца, напао трипартитно споразумевање, сматрајући да је то прикривен социјалистички план за владавину светом. Политички успех америчке деснице покреће низ питања; марксистичка теорија о држави није у стању да реши ниједно од тих питања. Може ли владајућа класа да изгуби контролу над владом? Шта се дешава кад се админис-

трација определи за акумулацију и кад дозволи да се легитимност брине сама за себе? Како је могуће да се конзервативизам (мада су га Habermas и други прогласили мртвим) тако снажно поново испољи у развијеном капиталистичком друштву? Може ли владајућа класа владати без класне свести? Чиме се може објаснити националистичка реакција кад је капитал у толикој мери мултинационалан? Да ли је политички систем либералне демократије неспособан да формулише политику која обезбеђује потребу капитала да делује дугорочно? Може ли развијена капиталистичка средина игнорисати привредно планирање и социјално осигурање? Зашто би нека администрација повећавала расходе за војску, стварајући на тај начин опасност од економског банкрота? Шта је марксистичка теорија о инфлацији? Има ли икаквог смисла у овоме што се збива? Укратко, десно крило није толико разрадило своју теорију о држави, као што је то случај с марксистима који настоје да схвате десницу.

Треће, марксизам је успешнији у разумевању динамике револуционарних промена него у тумачењу узрока настанка контрареволуционарних раздобља. Разуме се, постоји Осамнаести пример, тај сјајни оглед који садржи толико тачних оцена менталитета конзервативне освете. Међутим, у целини узев, наклоност према историјском напредовању ствара тешкоће у настојањима да се схвате политика носталгије и симболична жудња за златним добом које никад није постојало.

У америчком контексту, снаге против којих се десница буну, у многим случајевима су управо оне снаге што их је ослободио сам капиталистички развитак. Друштвена покретљивост, географска дисперзија, инфлација, запослени брачни другови, уништење околине, културна хомогенизација, порнографија, секуларизам, злочини, наркоманија и отуђење — све то има неке везе с трагањем за новим изворима акумулације капитала. Протест је неизбежан у друштву које у себи носи толико тога против чега се може бунити, али непостојање значајног присуства левнице у америчком друштву доводи до тога да грађанство стоји пред малим избором, тј. до тога да оно тражи још више онога што изазива његову nelaгодност. У тим условима, енергија која би, по мишљењу марксиста, требало да гура историју напред, враћа је назад. Тамо

где социјализам и једнакост не могу ићи заједно, јављају се патријархална хијерархија, религија, фундаменталистички морал, креационизам и ауторитарна схватања државне моћи. Упркос модернизму производних снага — невероватно сићушна технологија, друштвена интеграција у глобалној подели рада, фантастично снажна национална мрежа дистрибуције и комуникација — оне снаге које подстичу културну репродукцију, постају све примитивније. Успех деснице је реаговање на развој који је толико комбинован и неравномеран, толико напредан и истовремено назадан, да га ниједна теорија о модерном — била она марксистичка или парсоновска — не може у потпуности објаснити.

Либерална социологија и марксистичка теорија су дале одређен допринос схватању динамике конзервативног бунта. Прва је обрађивала питања статусне политике и бунта против модерног, док је друга стављала нагласак на класно друштво и на његове противречности. Ниједна, међутим, није била припремљена за политичке успехе деснице у осамдесетим годинама. Да би се схватила привлачност конзервативног, ваља се запутити у социјалну психологију, антропологију, економију, социологију и у политику, и то много шире и дубље него што омогућује појединачни напор. У наредном тексту ћу се ограничити само на политику и изнећу нека размишљања о томе како је нова десница била у стању да осамдесетих година постави основу на којој је вођена америчка политичка расправа.

Противречности америчког либерализма

Амерички конзервативизам — како се он назива — мора се схватити као алтернативни пут политичког и економског развоја у послератном раздобљу; њега је одржао у животу и најзад довео на власт, управо либерализам, који је некад настојао да тај конзервативизам укључи у себе. Чинило се да је либерализам у успону на тлу САД — од Трумана до Johnsona. Међутим, што је дуже трајала владавина демократа, то је све трајнији био успон конзервативних републиканаца. Ако послератно раздобље замислимо као дуготрајан талас о коме говори Кондратијев, онда дизање таласа обележава раздобље у коме се десница припремала да освоји власт, док би се пад таласа подударао с раздобљем у коме је дес-

ница остварила тај свој циљ. Да бисмо схватили послератни успех деснице, морамо проучити специфичне врсте одлука које су доносиле послератне владајуће коалиције и одумирање економских услова који су тим одлукама дали кохерентност. (Alan Wolfe, 1981)

Корене савремене деснице ваља тражити у конзервативној реакцији изазваној Њу дилом. Чак и кад Њу дил протумачимо као реорганизацију власти на врху (насупротив темељној промени која би била резултат акције одоздо), он ипак обележава главно разводе у структури економске и политичке власти, при чему су неки губили, а други добијали. Већи порези, повећана улога државе, могућност избијања европског рата, признавање права радницима да се организују и активна политика слободне трговине за све — изазвало је бес повлашћених слојева средњег запада и југа САД. Као што истиче Michael Miles, локалистичке, протекционистичке и дефлационистичке тенденције испољене су у јужном крилу Демократске партије и у чланству Републиканске партије са средњег запада; тиме је створена опасност по опредељења која је усвојио Roosevelt. (Michael Miles, 1980) Већ 1938. године конзервативни блок је толико ојачао да је почео деловати као вето-група; отуда од тог доба ниједан закон, заснован на начелима Њу дила, није могао проћи у Конгресу. У време кад су се САД припремале за борбу у другом светском рату, дошло је до политичке пат-ситуације: коалиција Њу дила је још имала контролу над извршном влашћу, али није могла обезбедити подршку својим програмима.

Нужност вођења другог светског рата само је потенцирала то стање. Да би обезбедио проширивање индустријских капацитета, Вашингтон је био наклоњен крупном бизнису, који је једним ударцем ућуткао сва причања Њу дила против послодаваца. Војна традиција је ојачала утицај Југа, док су тактички успеси ваздухопловства током рата приписивани порасту броја становника и моћи западних федеративних држава. С приближавањем краја рата, почела је озбиљна трка за политичком хегемонијом: конзервативни републиканци су се залагали за враћање изолационизму и цивилизацији бизниса, док су либерални демократи говорили о глобалном миру и о привредном планирању. Нагу Truman је пос-

тао председник у тренутку кад су земљу, више но икада, раздирали алтернативни токови политичког и привредног развика. Ретко је у САД било толико пристрасности, пизме и идеолошког разглабања као у раздобљу од 1946. до 1948. Тада су донете кључне одлуке, које су удариле темеље каснијем политичком успеху деснице.

Својом изненадном победом на председничким изборима из 1948. године, Труман је зауставио продор конзервативаца. Међутим, иако су демократи били на власти, мало су могли учинити, јер су конзервативна расположења била одвећ снажна. Конзервативна коалиција у Конгресу спречавала је сваки покушај да се Њу дил претвори у нешто што би било у складу с европском социјал-демократијом. Али, наде деснице да ће се вратити време малобројне владе, ниских пореза и општег изолационизма, такође су биле лишене сваке политичке и економске основе. У страху од рата и депресије, Американци нису желели враћање на хуверизам, али су се исто тако плашили прерасподеле доходака и планирања, те нису хтели да изаберу ни Henry Wallacea. У условима такве пат-позиције, дошло је до политичког компромиса који је либералима омогућио да задрже извршну власт, али само под условом да формулишу своје програме тако да не угрожавају конзервативне интересе. Демократски либерали су донели три важне одлуке, што им је омогућило да задрже власт у конзервативној атмосфери. Али, те исте одлуке су, у крајњој линији, ојачале десницу (реч је о одлукама да се тежи привредном расту као алтернативи планирања социјалног благостања; да се иде на прилагођавање главним циљевима конзервативне спољне политике; да се пронађе формула вршења политичке власти засноване на уступцима интересних група, а не на политичкој мобилизацији).

У првим годинама после другог светског рата постојало је тако снажно противљење либералним програмима пуног запошљавања и стамбене изградње, на пример, да је усвајање било каквог домаћег програма изгледало потпуно невероватно. Међутим, дошло је до усвајања Уредбе о запошљавању и Закона о стамбеној изградњи (да узмемо само та два примера). Да би свом програму обезбедила широку политичку подршку, Труманова администрација је тежиште домаће политике пренела са реформе и

планирања на привредни раст. Тако је, на пример, Закон о запошљавању из 1946. одустао од првобитног покушаја да се планирају нова радна места и определио се за повећање инвестиција, чиме се посредно стварају услови за отварање радних места. Слично томе, програми стамбене изградње нису полазили од планова подизања кућа и станова за сиромашне, већ су се заснивали на градској стамбеној изградњи, од чега су користи имали само богатији слојеви становништва. С обзиром да су се конзервативци у начелу противили било каквој експанзионистичкој привреди, трагање за методама подстицања бржег раста постало је *conditio sine qua non* „реалистичке” и „прагматистичке послератне политике либерала.

Програм раста био је огроман успех у узлазном послератном Кондратијевљевом таласу: Америка је, заједно са својим савезницима, доживљавала привредно чудо. Либералима је била осигурана власт све док је оствариван такав привредни раст. Међутим, начини на који је тај циљ постизан, истовремено су јачали десницу која је, чим је раст заустављен, била у стању да преузме команду. Кад је реч о капиталистичком друштву, инвестирање у привреди треба да добије подршку пословних кругова. Да би омогућили привредну експанзију, либерали су морали да стекну поверење индустрије. (Ни Eisenhowerova ни Nixonova администрација нису поклањале толику пажњу крупном бизнису као што су то чинили демократи, делом и због тога што нису биле приморане да привредним растом плаћају изборна обећања радничкој класи). Отуда су демократи, од Kennedyја до Cartera, били за давање јефтених кредита намењених инвестицијама, за снижавање пореза и за друге макроекономске политике које стварају поверење у редовима пословних људи. Једном речју, демократи су жртвовали контролу на привредом, у замену за њену експанзију. До тога је, како су се надали, и дошло, али пошто експанзија није могла бити усмеравана, имала је непредвиђене последице. Главни корисник послератног раста није била традиционална индустрија истока и средњег запада САД (она је почела да опада), већ сектор високе технологије, војне опреме и агробизниса, лоциран у „Сунчаном појасу” САД, који је брзо растао. Иронично звучи, али је тачно да су макроекономски програми Демократске партије финансирани њено уништење. Демократски програми су подстицали експанзију оних сектора који су највише били везани

за конзервативна схватања јавне политике. Што је већи био политички успех демократских либерала у освајању подршке за своје програме, то је слабија постајала њихова економска основа.

И спољнополитичка коалиција налазила се у стању разлагања кад се завршио други светски рат. Конзервативни изолационисти су током рата били дискредитовани због свог пронемачког става, али паролe о ниским порезима и о америчком национализму још су уживале знатну популарност. Либерали су, са своје стране, били дискредитовани ратним савезништвом са Совјетским Савезом; ма колико прихватљиво за време рата, то савезништво је деловало сумњиво у послератној атмосфери. И у једној и у другој партији постојала је снажно испољена сагласност у погледу антикомунизма. С једне стране, антикомунизам је био изнад примедби конзервативаца на високе порезе, на стајаћу војску, на спољну помоћ и на камуфлиране акције, као и на остале елементе глобалне спољне политике. С друге стране, за либерале, антикомунизам је постао начин потврђивања њихове поузданости у конзервативном друштву. Кад су Труман и људи око њега кренули у правцу хладноратовске спољне политике, они су ојачали своју власт над центром политичког живота. Хладни рат је подигнут на ниво мисионарског крсташког рата, што је послужило као основа дефинисања послератног либерализма.

Усвајање хладноратовске спољне политике, ма колико обебеђивало хегемонију либерала (на кратак рок), деловало је у корист деснице (дугорочно). Да је десница, подстакнута антикомунистичким консензусом, задржала своју веру у изолационизам и скромне војне буџете, остала би усамљена. Напустивши своје историјске традиције, америчка десница је заузела агресивнији спољнополитички став, доводећи тиме либерале у неугодан положај. По мишљењу Труманових саветника, попут Clark Clifforda, либерални антикомунизам би привукао десницу и тако ослабио њену привлачност. Десило се, међутим, супротно: пошто су се либерали све више опредељивали за хладни рат, десница је појачала своју критику, користећи околност да не одговара за оно што говори. Да би одбацили оптужбе да су „меки”, либералима није преостало ништа друго до да на плану спољне политике иду све више удесно, а то је само појачавало претеране захтеве њихових кри-

тичара. Ваш као што су се домаћи програми демократских либерала на крају показали као неуспео покушај задобијања поверења пословних кругова, тако су и спољнополитички програми ишли за тим да стекну, или бар да не изгубе поверење војних кругова и бирократије задужене за националну безбедност.

Кад су ти потези били исцрпени, демократи су се нашли у положају пораженог. Ако би доживели неуспех на спољнополитичком плану, десница би их нападала, просто зато што се антикомунизам не може обуздати у условима кад нуклеарна оружја постоје, али се не могу употребити. Другим речима, кад се одбаци крајње уништење овог света, увек је могуће ићи корак даље да би се показала сопствена чврстина и одлучност; ма колико одлучности показали либерални демократи, то никад није било довољно да би задовољили десницу. Опредељујући се да своју спољну политику утемеље на елементима које је утврдила њихова опозиција, либерали су једноставно одлагали сопствену делегитимност. Одустајући од сваке алтернативе спољној политици антикомунизма, либерали су били искоришћени, а бирачи су их одбацили кад су се 1980. године окренули онима који су скоро од почетка послератног раздобља одређивали оквир спољне политике.

Поновном успону деснице нису допринели само домаћа и спољна политика, већ је у истом правцу деловала формула организовања политичке власти. Као што је истицао Charles Lindblom, бизнис у капиталистичком друштву има повлашћен положај у односу на вршење власти; наиме, свака владајућа коалиција, либерална или конзервативна, капиталистичка или социјалистичка, мораће од њега да затражи искуство и инвестиције. (Charles Lindblom, 1977) Политичке реформе, чак и оне најблаже, могу бити спроведене једино кад постоји алтернативни избор политичке власти, а то је — ако је реч о савременом свету — по правилу, раднички покрет. (Andrewa Martina, 1973) У време Њу дила почела се јављати политичка формула која је омогућавала да се, захваљујући организационој способности рада, створи основа која би Rooseveltoвој администрацији обезбедила одређену самосталност, тј- ослободила је потребе да стиче подршку крупног бизниса. Да је Демократска партија следила тај импулс, могла је проширити

свој изборни савез, и то тако што би све већем броју радника омогућила стицање политичке свести.

Међутим, кад је једном усвојена стратегија стицања поверења бизниса и естаблишмента националне безбедности, морала се пронаћи алтернативна формула политичке мобилизације. Увек сумњичави у погледу радничког покрета, пословни кругови су захтевали да се ограничи право синдиката да организује раднике; у томе су и успели, о чему сведочи, поред осталог, Taft-Hartleјev закон. У таквој конзервативној атмосфери, либерали су настојали да стекну подршку радничке класе путем привредног раста, уместо да су се оријентисали на политичку мобилизацију. Синдикални руководиоци су позивани у Вашингтон да би као млађи партнери учествовали у доношењу политичких одлука, док је синдикалном чланству, нарочито у организованим секторима привреде, давана заштита од инфлације (у виду накнаде за пораст трошкова живота). У знак захвалности за дозвољен приступ у до-мен политичке власти и за економску заштиту, раднички покрет је напустио своју агресивну тактику организовања и задовољио се status quo-ом. Укратко речено, послератни политички компромис се заснивао на својеврсној погодби: радничка класа је жртвовала политику да би у замену добила неке економске погодности. Све док повлашћен положај бизниса не би био угрожен, радници би добиј али неке плодове раста — посао и све више потрошних добара.

Услед послератног компромиса, процент синдикално организоване радничке класе стално је опадао, тако да је 1980. године износио 25 одсто. Штавише, способност синдикалних савеза, попут Синдиката радника аутомобилске индустрије, да финансирају и подржавају кандидате Демократске партије, потпуно је ишчезла. А онда, кад су послератне стопе раста почеле да се смањују, индустријска радничка класа, нарочито у областима којима је претило затварање фабрика и погоршавање услова живота, окренула се у изненађујуће великом броју (мада не и већином) конзервативним кандидатима који су се залагали за расну конфронтацију или су обећавали нова радна места, мада нису намеравали и да одрже своја обећања. Укратко, демократи су покушавали да дођу на власт, ослањајући се на све мањи број гласача; пошто никад нису разрадили алтернативни план за изванредне

прилике, остали су без базе за вршење политичке власти чим су се променили економски услови.

Има још ироније у тој причи. Политичка мобилизација која је некад обележавала радикални бунт против статус quo-а, постала је сад својство деснице, јер су се демократи претворили у партију која се задовољава сопственим интересима. Мобилизације нема без политичког васпитања; пошто су се одrekli првог, демократски либерали су дигли руке и од другог. Вудући да САД представљају на неки начин изоловану земљу, благословену тиме што на њеној територији нису вођени ратови и што је читаво једно поколење уживало у нереалном привредном расту, то су политичка маштања потпала под снажан утицај мита, а не стварности. Американци су били убеђени да им војна помоћ и стално богатство припадају по неком праву; ако би они нестали, то мора да буде кривица издајника, дисидената или идеалиста. Само широка кампања политичког васпитавања, коју би водиле мобилизаторске снаге на левици, могла би да се супротстави таквим схватањима. Вез таквог напора — а изабрана политичка формула је гарантовала да до њега неће доћи — мобилисање су вршили они који су подржавали америчке илузије. Десничарске групе су почеле да цветају и да се шире захваљујући томе што је либералима дозвољено да остану на власти једино под условом да не стварају контрагрупе.

Први резултат тога био је непријатан вакуум у средишту америчке политике, а други се огледао у посебном начину његовог попуњавања. Опште узев, једино они, које је погађала доминација бизниса над привредом, покретали су структурална питања расподеле економске и политичке моћи. Протестни покрети са левице су то чинили у складу с историјском традицијом. Међутим, пошто је толико мало мобилности долазило са левице, вакуум су попуњавали они протестни покрети који су одбијали да покрећу битна питања природе и деловања политичке економије. А кад би и дошло до покрета маса — што је било неизбежно — њихова мобилност је попримала симболичне и демагошке облике јер десница, као бранитељ пословних кругова, није могла да се постави у положај некога ко ће брижљиво испитивати економске структуре. Неспособна да разматра суштинска економска питања

(због своје класне основе), десница је своју критику усредредила на опште ствари — на националну слабост, на хомофобију, на религиозни фундаментализам итд. Одсуство политичке мобилизације у послератној Америци, било је предуслов успеха деснице. Они либерали који су се својевремено залагали за апатију и грађанску пасивност, сматрајући их нужним за демократију, видели су да су ти пасивни грађани доста љути, а кад се њихов гнев претворио у акцију, конзервативизам је дошао на место либерализма.

Посматрано из угла данашњице, можемо рећи да је политички успех америчких конзервативаца не само повезан с неуспехом америчких либерала, већ и да од њега зависи. Либерали су у послератној Америци склопили необичну опкладу у погледу будућности. Поклањајући поверење у привредни раст, они су се одрекли планова о реорганизовању домаће привреде, међународног система и сопственог бирачког тела. Све док је послератни талас раста био у успону, дакле читаво једно поколење, амерички либерали су убирали добру жетву. Међутим, ни најискуснији берзански стратеги не могу опстати одвећ дуго. А то се управо десило и америчким либералима. Кад је „принос” почео да опада, расположење се променило. Конзервативци, за које би се рекло да стално губе, почели су да мењају тактику. Либерализам је своју инвестициону политику темељио на прогнозама о привреди која је у експанзији; кад је раст заустављен, тржиште је ступило на сцену.

Мада је амерички конзервативизам ојачао захваљујући промашајима америчког либерализма, чињеница да је десница била алтернативни пут политичког и економског развитака у послератним годинама, може постати и извор слабости. Управо као што социјалдемократи покушавају да се извуку из проблема што су их створиле капиталистичке владе, исто тако су и конзервативци дошли на власт пошто је поколење либерала изменило свет. Исто онако као што су либерали чинили идеолошке уступке да би стекли поверење пословних кругова, тако су и конзервативци, којима је приписивана одговорност за велику депресију, ишли на уступке како би постали популарни. Десница је могла постати значајна снага у америчком животу тек кад је променила своју спољну политику, тј. кад се одрекла изолационизма, и кад је у

домаћем програму предвидела политику раста заснованог на финансирању средствима која се убирају путем пореза. Не само што се Роналд Реаган позивао 1980. на дух Franklina Roosevelta, већ је његова платформа — привредни раст у земљи, експанзија према споља — била готово истоветна с платформом Johna F. Kennedyја из 1960. године. Укратко, противречности које су захватиле либерализам у његовом настојању да врши власт, прешле су у ткиво конзервативизма који тежи да задржи власт. Конзервативна политика, наступајући одмах после пораза либерала, постаје популарна, али и немоћна: она отклања напетости, али не доноси коначно задовољавање; ако не буде у стању да се суочи са будућношћу, постаће носталгична. Све говори да ће се и десница заглибити у оно исто бласто које је прогутало левицу.

Противречности америчког конзервативизма

Амерички конзервативизам је у исто време производ процеса који је довео до економске и политичке модернизације у САД, али и израз протеста против тог процеса. Конзервативни програми који се залажу за експанзију бизниса и за војну надмоћност, управо зато што су њихови носиоци били либерали, изазвали су снажно реаговање конзервативаца кад се показало да су неостварљиви. С друге стране, десница која своју критику усредсређује на духовну празнину, банкротство либерала, на разарање заједнице и на очигледан материјализам, повезује се управо с оним снагама против чијег се деловања буну. Десница узима власт истовремено као идеологију и утопију: власт је начин да се одржи привилегија, а истовремено и реаговање на привилегију која се настоји одржати. Отуда се идеологија и пракса деснице ретко поклапају, што ствара неконзистентна, опортунистичка искушења, која прете да разбију амерички конзервативизам на начин сличан оном који је карактеристичан за амерички либерализам.

Од противречности које у перспективи могу створити проблеме конзервативизму на власти, набројаћемо пет (њих наглашавамо као изворе могућих слабости). Америчка десница садржи елементе синтетичког натурализма, демократског ауторитаризма,

глобалног изолационизма, централизованог локализма и конформистичког индивидуализма.

1. *Синтетички натурализам*. Једно од најупадљивијих обележја начина доласка конзервативизма у Америку представља чињеница да су га донеле оне економске снаге које су подстицале синтетички преображај америчког друштва, али су оправдање за то налазиле у натуралистичкој политичкој филозофији. Институције као што су породица или капиталистичка политичка економија, природно су оправдане за десницу. И заиста, недавно објављена књига коју представљају као нову синтезу деснице о економији и хијерархији, слободно може да се такмичи са Золиним романима кад је реч о описивању природне неизбежности патњи. Према том гледишту, патријархат и профит представљају услове расе; ако би се у њих унела промена, тиме би се изазвао поремећај у васиони, а људи би се гурнули у стално разочарење. (George Gilder, 1981)

Натуралистичка идеологија не би била вредна помена; она прати сваку конзервативну обнову, али значај јој даје чињеница да су они који се за њу залажу, дошли на власт захваљујући потпуно синтетичком преображају америчке материјалне стварности. За парадокс деснице је симболична следећа чињеница: један од водећих „десних” финансијера, Рау Крос, не само што је изумео мрежу продавница МцДоналд (продаја кобасица и виршли — прим, прев.), која је више разорила „природне” функције породице но што је то било у стању да учини поколење радикалних феминисткиња, већ је на игралишту свог бејзбол тима заменио траву синтетичком материјом. Привредне гране које су издржале десничарску критику јесу оне гране које су своје производне снаге минијатуризовале, компјутеризовале и аутоматизовале. Десничарски поглед на свет садржи вештачки изграђену историју, истоветан архитектонски стил без обзира на регионалне разлике, хероје мас-медија изливене из монотono једноличних модела, неодољиву жељу да се природа замени тржишним центрима, нетрпељивост у погледу правих природних разлика као што су ране разлике. На челу кампање за преображај америчке културе у потпуно синтетичку културу, али оправдавајући своје тежње позивањем на природну неизбежност, америчка десница је снага брзе промене,

али истовремено и снага која брани традицију. (Jeffrey Hurt) У крајњој линији, постизање једног од тих циљева могуће је само на рачун другог.

2. *Демократски ауторитаризам*. Као што су учили неки од сарадника The Radical Right, амерички конзервативизам оправдава недемократско схватање политике, полазећи од плебисцитарног обећања народу. Популистичка и елитистичка у исти мах, десничарска идеологија настоји да оправда владавину мањине, позивајући се на предрасуде и незнање већине. Да је десница ишла на председничке изборе само са својим економским програмом, налазила би се још у истом положају који је својевремено био резервисан за Друштво Johna Bircha. Повезивање рестриктивног, монетаристичког и протекционистичког економског програма с експанзионистичком, широко заснованом, културном критиком савремене цивилизације, представљало је потез генија, који је десници омогућио да задржи подршку коју јој дају недемократски сегменти пословне елите и елите националне безбедности, а да у исто време разради програм који наилази на општи одзив у масама. Међутим, десница може бити жртвована истом оном популистичком менталитету који је морала да угуши како би дошла на власт.

Попут послератних либерала, и послератни конзервативци су се коцкали с будућношћу. Међутим, док су либерали веровали у привредни раст, десно крило је једино могло полагаати наду у политичку стагнацију. Политички успех деснице и све већи неуспех политичке партиципације су у доброј мери једно те исто. Што мање људи учествује на било који непосредан начин у политичком систему — а у САД тај процент бива све мањи од избора до избора — то је већа способност чврсто организоване групе, попут нове деснице, да се пробија. Ставише, чак и у условима све мањег броја политички активних људи, стални успех деснице се темељи на покретању симболичних питања као што су страх од злочина, ксенофобија и антифеминизам (а то су питања која тешко да могу бити решена) и на опипљивим економским проблемима које осећа већина људи. Другим рецима, десница је у стању да измири демократске и ауторитарне елементе све док политички систем наставља да слаби.

Мада постоји добар разлог да се веру је како демагогија може дуго времена доносити жељене плодове, она ипак не може, попут харизме, да буде овековечена. Кресање буџетских расхода, чиме су несразмерно погођени управо они који су политички неактивни, може имати непредвидиве последице — подстицање политичког активизма. Осећања изазвана позивима на рушење културе, веома су опасна. Наиме, како ћемо елиминисати хомосексуалност, спречити побачаје, контролисати злочин или постићи безбедност кад Совјетски Савез поседује читав систем нуклеарних оружја? Они који изазивају народни гнев поводом питања која се не могу ресити, ризикују да се тај гнев усмери против проблема као што су инфлација и незапосленост који, ма колико сложени, дају утисак да се могу лакше контролисати. У оној мери у којој десничарски покрети успевају да изазову страх, у истој тој мери они стварају предуслове за свој нестанак.

3. *Глобални изолационизам.* Десничарска влада у империјалној држави јесте противречан израз, и то више но што се обично схвата. Од времена брачног пара Webbs у Енглеској, па све до хладноратовских либерала у САД, експанзија према споља и благостање у земљи, били су повезани. (Bernard Semmel, 1960) За разлику од колонијалног продирања у зависне колоније, глобална хегемонија захтева изразиту и велику способност државне интервенције; војну организацију, већином засновану на војној обавези, што подразумева: виши ниво здравља становништва и писмености; снажну домаћу привреду која неминовно иде у правцу неке врсте планирања и колективне алокације ресурса; више порезе, као и идеологију која истиче да жртве учињене у служби државе бивају надокнађене и награђене. У САД се Рах American не може замислити без либералног домаћег програма. Америчка десница се противила готово сваком потезу либерала из времена Трумана чији је циљ био стварање империјалног државног апарата. У свом традиционалном облику, амерички конзервативизам је прерано постао антиимперијалистички и противио се, са становишта ниских пореза и политике laissez-faire-a, иновацијама јавне политике (а управо су те иновације омогућиле да глобализам постане стварност). (Ronald Radosh, 1974)

Упркос причама о војној спремности и потреби супротстављања Совјетима, америчка десница је настојала да избегне формулисање целовитог и промишљеног прилаза спољној политици. Чак и изолационизам, иначе нож у леђа конзистентности, може боље бити схваћен као проазиј-ски антиевропски менталитет, него као начин избегавања покушаја гушења, који долазе извана. Десни покрети, изазвани домаћим незадовољствима, ослањали су се на целисходност у свом прилазу свету, а мало су напора улагали да тај свет озбиљно схвате. На пример, кад је Америка 1918. године ратовала против Немачке, фундаменталистичке цркве су биле антинемачке; (Richard Hofstadter, 1963:133) сада, кад је Русија непријатељ, средиште безбожничке завере премештено је на Исток. Десница је више реаговала, него што је антиципирала у спољној политици. Она и данас свој урођени изолационизам и пароксијализам изражава кроз позиве и залагање за глобалну интервенцију. Попут изолационистичког сенатора из Небраске, Kennetha Wheariја, који је желео да уздиже становнике Маниле све док не досегну културни ниво становника Омахе, десница настоји да свет обликује према лику руралне Америке, који је и сам нестао. Кад се носталгична конзервативна невиност судари с грешном аморалношћу светске политике, неко мора да попусти. Конзервативци који настоје да управљају светом, имаће тешкоћа са својом политичком базом у руралној Америци; конзервативци које обожава рурална Америка, имаће тешкоћа у управљању светом.

4. *Централизовани локализам.* Америчка десница је безобзирно локалистичка у теорији и неуморно централистичка у пракси. Као што је подвукао Grant McConnell, конзервативни интереси су се углавном залагали за локализам, али не због љубави према заједници и региону, већ што су локалне елите могле боље да сачувају привилегије кад је обим јавне власти ужи. (Grant McConnell, 1966) Једна од најзначајнијих промена до које је дошло у америчкој политичкој економији, огледа се у чињеници да су управо локалне елите које су се некад залагале за „домаћу” идеологију и стављале нагласак на „државна права”, саме изгубиле свој локализам. Трговци некретнинама, традиционални представници елите која се заснива на локалној заједници, организовани су у национална удружења која електронски комуницирају. Вављење пољопривредом одавно је престало бити обележје специфичних за-

једница; сада је то национална, а често и мултинационална делатност. Опадање профита уништило је бензинске станице које сервисирају кола, а локални заступници аутомобилских фирми нестају упоредо са сужавањем америчких корпорација. Укратко, конкурентни сектор привреде — који је, бар од времена Роберта Тафта, био друштвена и политичка база деснице — сада је централизован и рационализован, а то мора имати значајне последице по тврђење деснице да она отелотворује локалистичку идеологију.

Упркос честим нападима на централизовану владавину и на бирократију, могло би се очекивати да ће политика под десним режимима вршити све снажнији притисак у правцу увођења још централистичкијег привредног система. У време привредне кризе, пресудну улогу добијају рационализација, реорганизација, па чак и планирање; конкуренција, локализам и дуплирање чине се безначајним. У доба најстрожије штедње и одрицања, разлика између конзервативаца и либерала не огледа се у ставу према централизовању, већ према начину на који се оно може остварити. Десница настоји да централистичке и рационализирајуће тенденције развија у све монополистичкијем приватном сектору, док либерали теже да те тенденције буду сачуване у јавном сектору. Међутим, у случају обе алтернативе, националним потребама се жртвују предузећа лоцирана у ужим заједницама и локална различитост. У сваком случају, политика деснице је непријатељскије настројена (него што је то политика либерала) према таквим верзијама „домаће” идеологије као што су контрола ужих заједница над школама, настојање да се спречи затварање фабрика, планови за коришћење соларне енергије и довођење војних база у службу локалних интереса.

5. *Конформистички индивидуализам.* Раст политичке моћи америчке левице повезан је с масовним демографским кретањем ка западним федералним државама САД, где је идеологија неспутаног индивидуализма исто тако свеprisутна као сунце. (Први пут у историји САД средиште становништва нашло се 1980. године западно од реке Мисисипија). Неапологетски индивидуализам пробио се у републиканску платформу за 1980., и то на неколико начина: противљење увођењу обавезног ограничења брзине кретања аутомобила; поновљена залагања за идеологију *laissez-*

faire-a; давање подршке приватним и парохијалним школама, на пример. Америчку десницу карактеришу маштовитост некадашњих освајача дивљег запада и каубојски стил. Друштвена сарадња и теорија о друштвеном благостању сматрају се неамеричким увозом из туђих култура.

Не треба сумњати у искреност испољавања индивидуалистичких осећања, али америчку десницу карактерише и невероватан страх од слободе, што се изражава у строгом конформизму. У мишљењу деснице постоји очигледно разликовање између индивидуализма (добро) и самозадовољавања (лоше). Отуда је за десницу дисциплина исто толико значајна као и слобода. Неспособност нације да контролише своје либидо нагоне — укратко, да контролише грех, крива је за инфлацију (одвећ велики број људи троши, уместо да штеди), за злочине (одвећ велики број људи акумулира капитал на лак начин, без рада), за све лошије услове живота у градовима (одвећ велики број органа власти, који троше одвећ неодговорно), за националну слабост (сувише захтева за задовољствима, и то на рачун жртвовања како би се нација суочила са спољашњом претњом) и за јерес (жене настоје да избегну рад у кући, а мушкарци се одвећ забављају). Кад конформистички нагон надвлада њено индивидуалистичко осећање, та иста десница која на сав глас труби о слободи, тражи репресију, смртну казну, закон и ред, војну дисциплину, пореска оптерећења и контролу над штампом и слободом говора. Америчка десница никако да се одлучи да ли је партија ида или суперега.

Десничарски покрети обично стичу симпатије у раздоблима немира, кад конформистички и дисциплински захтеви добијају превласт. Успостављање реда може десници донети одређену популарност, али само до одређене тачке. Као што је открио Jimmy Carter кад је говорио о слабостима нације, ниједна партија која се залазе за оштре мере самоодрицања, не може рачунати да ће дуго владати. Ма како оцењивали рад Christophera Lascha, он је у праву кад америчкој политичкој култури открива крајњи нарцизам; ласкање самозадовољству нације доноси већу политичку корист него позиви на уздржавање. Чак и кад би сви елементи деснице могли да сарађују на спровођењу програма спутавања индивидуализма — што је тешко замислити с обзиром на крајњу амбициозност и

неспособност саставних делова деснице да сарађују — то би убрзо довело до њихове непопуларности. Представљајући се као снага која је у стању да контролише главни узрок немира, десница ће се стално колебати између слободе и репресије, способна да се приволи једном од два психо-политичка импулса који су довели до њеног настанка.

* * *

Остаје да се види да ли амерички избори из 1980. представљају прекретницу, сличну оној 1932. године. Може се показати да успон деснице означава пролазну фазу, толико разочаравајућу за амерички народ да ће он, кад искуси шта конзервативизам значи у пракси, поново прићи управо одбаченом либерализму. Међутим, та могућност мало је вероватна, јер је у политици, још пре избора Реагана, дошло до таквог скретања уредно да се демократски програм Џимија Картера није радикално разликовао од програма оног боји га је заменио. Пре би се могло рећи да најновија збивања у САД представљају разраду конзервативне логике, присутне још од краја другог светског рата: то је конзервативизам који је најпре попримио облик либерализма пре но што ће, у раздобљу привредног пада, испољити своју праву природу. С тог становишта, 1980. година није, у извесном смислу, прекретница, будући да конзервативни нагони постоје већ дуже времена; али, у другом смислу, она представља промену, зато што су ти нагони сада исправно идентификовани. У сваком случају, чини се да се политичка збивања у САД одвијају брже од теорија које настоје да их објасне. Америка намерава да обави свој експеримент с реакцијом, у ситуацији кад се чини да је чак и Велика Британија спремна да одбаци Margaret Thatcher, док се Француска окренула Mitterandu. Вез обзира на то до каквог политичког сврставања долази у развијеним капиталистичким земљама, послератно раздобље је завршено. Доћи ће до јачег испољавања политичких противречности и нових облика политичког изражавања. То ће захтевати разраду дубљих и флексибилнијих теорија о друштвеним и економским снагама које се појављују.

(Alan Wolfe, „Sociology, Liberalism, and the Radical Right”, New Left Review, бр. 128, стр. 3-27)

Предео Зоран Јовановић

Литература:

- Arno Mayer, *The Persistence of the Old Regime*, New York 1981.
 Arthur Schlesinger, Jr., *The Vital Center*, Boston 1948.
 Alan F. Westin, *The John Birch Society*, y: Bell, Radical Right.
 Allan Crawford, *Thunder on the Right*, New York 1980.
 Alan Wolfe, *America's Impasse*, New York 1981.
 Andrew Martin, *The Politics of Economic Policy in the United States*, Beverly Hills 1973.
 Bernard Semmel, *Imperialism and Social Reform*, London 1960.
 Christie и Maria Jahoda (редактори), *Studies in the Scope and Method of 'The Authoritarian Personality'*, Glencoe 1954.; Gabriel Almond, *The Appeals of Communism*, Princeton 1954; Nathan Glazer, *The Social Basis of American Communism*, New York 1961.
 Charles Lmdblom, *Politics and Markets*, New York 1977.
 Daniel Bell, „*The Dispossessed*”, u: Daniel Bell (red.). *The Radical Right*, Garden City 1964, стр. 44.
 Daniel Bell (ред.), *The American Right*, New York 1955.
 Daniel Bell, *The End of Ideology*, Glencoe 1960.
 Edmund Burke, *Reflections on the Revolution in France*, y: Peter J. Stanlis (ред.), *Edmund Burke: Selected Writings and Speeches*, Garden City 1963, стр. 445-446.
 Edward A. Shils, *The Torment of Secrecy*, Glencoe 1956.
 Frana Schurmann, *The Logic of World Power*, New York 1974.
 George Nash, *The Conservative Intellectual Movement in America*, New York 1979.
 George Gilder, *Wealth and Poverty*, New York 1981.
 Grant McConnel, *Private Power and American Democracy*. New York 1966.
 Hofstadter, *The Pseudo-Conservative Revolt*, y Pseudo-Conservatism Revi Holly Sklar (уредник), *Trilateralism*, Boston 1980.
 Irving Kristol, *Two Cheers for Capitalism*, New York, 1978.
 Joseph Gusfeld, *Symbolic Crusade*, Урбана 1963.; Murray Edelman, *The Symbolic Uses of Politics*, Урбана 1964.
 Jeffrey Hurt, *Reactionary Modernism*, необјављена докторска дисертација, катедра социологије, Brandajs univerzitet.

- К. Марх, *Капитал I*, Институт за изучавање радничког покрета, Просвета, Београд 1974, стр. 229.
- Lipset, *The Sources of the 'Radical Right'*.
- Louis Hartz, *The Liberal Tradition in America*, New York 1955, стр. 57.
- Martin Trow, *Right-Wing Radicalism and Political Intolerance*, необјављена докторска дисертација, Колумбија универзитет, 1957; Nelson W. Poslby, „*Towards and Explanation of McCarthyism*”, *Political Studies*, 8, 1960.; Immanuel Wallerstein, *McCarthy and the Conservatives*, необјављен магистарски рад, Колумбија универзитет, 1964; Gary Marx, *The Social Basis of the Support of a Depression Era Extremist*, необјављен магистарски рад, Калифорнија универзитет, Беркли, 1962; Michael Paul Rogin, *The Intellectuals and McCarthy*, Cambridge 1967.
- Michael Miles, *The Odyssey of the American Right*, New York 1980.
- Richard Hofstadter, *The Paranoid Style in American Politics*, New York 1965.
- Peter Viereck, *The Revolt Against the Elite*, у: Bell, *Radical Right*.
- Richard Hofstadter, *Anti-Intellectualism in American Life*, New York 1963.
- Richard Flacks, *The Liberated Generation*, *Journal of Social Issues*, бр. 23, јули 1967.; Todd Gitlin, *The Whole World is Watching*, Berkeley 1980.
- Robert A. Nisbet, *The Question of Community*, New York 1953.
- Ronald Radosh, *Prophets on the Right*, New York 1974.
- Rosalind Petchesky, *Anti-Abortion, Anti-Feminism, and the Rise of the 'New Right'*, ускоро ће бити објављено у *Feminist Studies*.
- Samuel Stouffer, *Communism, Conformity, and Civil Liberties*, Garden City 1955. и T. W. Adorno и други, *The Authoritarian Personality*, New York 1950.
- Seymour Martin Lipset, „*The Sources of the Radical Right*”, у: исто, стр. 39.
- Seymour Martin Lipset и Earl Raab, *The Politics of Unreason*, New York 1970.
- Viereck, *The Philosophical 'New Conservatism'*, у: Bell, *Radical Right*.